

A vörösvércse (*Falco tinnunculus* L.) a Keleti-Bakonyban (1944–1979)

DR. TAPFER DEZSÓ

Vörösvércsénk nagyon tetszetős megjelenésű madár, úgynevezett „ragadozó”. A kiszínezett hím feje, tarkója és a farka felülről hamuszürke, rajta kékesfekete, fehér szegélyű végzalaggal. A hím és a tojó egyaránt szép rozsdavörös tollazatú felülről, összes tollaikon fent háromszögű sötétebb, fekete és végfolttal. Torkuk fehéressárga, a mell és a has szép vöröszürke vagy halványabb vörössárgás: az egyes tollakon hosszanti fekete folt van (jól látható a vörösvércse-tollazat jellegzetes tónusa – rajzolata néhány bakonyi kiscsőr vörösvércse-fényképemen). Az evezőtollak vércsénkénél feketék, belső zászlójukon 6–12 fehéres vagy halvány rozsdavörös háromszögű folttal díszítve, melyeknek végrésze világosabban szegélyezett. A szemük sötétbarnás, a csőr szarubarna, a viaszhátya és a szem körüli csupasz gyűrű zöldessárga, lábuk citromsárga. Barkójuk nem nagyon erős, de van. Szárnyuk rövidebb és lágyabb tollazatú, a farkuk hosszabb, mint a nemes sólymoknak (kerecsén, vándorsólyom). A repülésük könnyed és viszonylag meglehetősen gyors, azonban a nagyobb sólymok mögött mégis elmaradnak. A vörösvércsek testhossza átlag 34–35 centiméter. Gyors szárnycsapásaik siklásokkal váltakoznak. Főként széllel szembe fordulva „szitálnak”, – gyakran egy helyben lebegnek a levegőben, feltűnően és jóval sürűbben, mint az egerészólyv. Nagy termetű ölyvünk mellett a leggyakoribb ragadozómadár jelenleg a vörösvércse a Keleti-Bakony mezős, lazán erdős területein, általános elterjedtségét vizsgálva hazánkban egybeült is, ahol az életfeltételek megfelelnek számára. A zárt erdőkbe sohasem megy, fasorokban, kisebb facsoportokban költ – olykor sziklafalakon is, elhagyatottabb kőbányákban. A fákon régi dolmányos varjú- vagy szarkafészkekben, melyeket bakonyiszegélyi tájainkon itt is csaknem mindenfelé megtalált és megtalál. Letört vastagabb ágvégű (fűz) fák ágcsomódóját is kedvelik, főleg a rétek, a legelők szegélyén. Táplálékukban sok nagyobb testű rovar gyakran zsákmányolnak, sokszor elfogják a mezei egereket, a pockokat. Egyes alkalmas helyeken a gyíkokat is. Elvéve a réteken talált apró madárfiókákat is felkapják, főként amikor a saját fiókáikat etetik. Áttekintve a negyvenes évek közepén megkezdett több évtizedes kelet-bakonyi megfigyeléseimet, most, a nyolcvanas évek elejére megállapíthatom, hogy a fészkelő vörösvércsepárok itt, a Bakony-szegélyen lényegében tartják megszokott fészkelőhelyeiket. Jó néhány helyen, ahol egy-egy nyársfasorban vagy akácokban, fűzesben felépülnek még jól a tél végén – a tavasz elején a dolmányos varjú- meg a szarkafészkek, rendszerint április második felétől egynéhány ilyen fészeknél, meg errefelé csak egy-két sziklafalnál – kőbányánál megjelennek a vörösvércsek, elfoglalják a fészkelőhelyeiket. Területemet egészében vizsgálva, ha Bodajknál kezdem el a felmérést, az első (időszakos) vörösvércse-fészkelőhelyet a csókakői vasúti megálló közelében lévő egyik-másik akácsonál ismertetném, ahol mindig vannak szarka- meg varjúfészkek, a környező táj meg kiváló táplálkozóterület. Fehérvárcurgó felé haladva régi vízimalom patakparti hatalmas fűzfájának ágcsomódójában is megtelepedtek egyes években a vörösvércsek. Fehérvárcurgón még a hatalmas kastélypark (természetvédelmi terület!) szintén otthont adott időnként

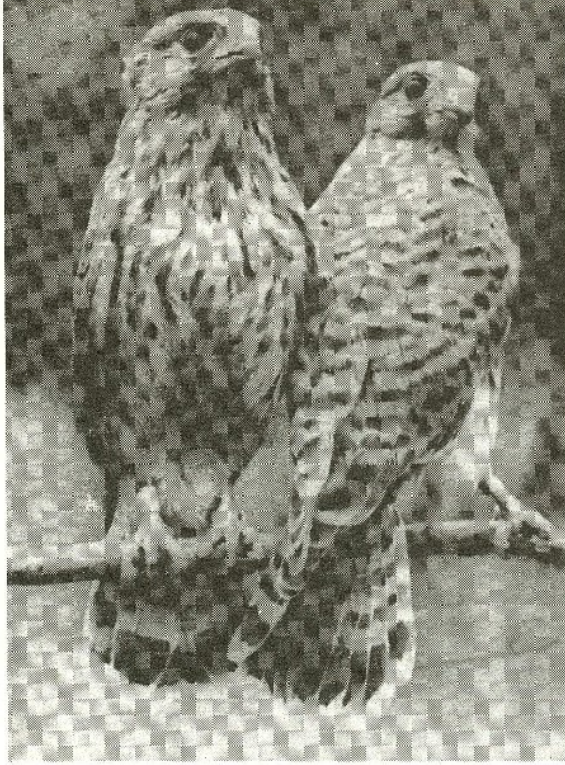
egy párnak. Több (egyszerre rendszerint kettő is) vércsepár rendszeresen fészkel a Magyaralmási víz torkolatánál, gajaparti feketefenyős erdőfoltokban. Itt egyszer (1948) teljesen fehér tojásokat találtam, négyes fészkaljuk volt ekkor: csak két fióka nőtt fel közülük.

A mohai Ágnes-forrásnál 1953 óta egyre növekvő számmal vetésivarjú-telep alakult ki hatalmas platánfákon, de újabban már akácokban is. Egy-két pár vörösvércse követi a vetési varjak költését. A közelben az iszkaszentgyörgyi kastélykertben is voltak vörösvércsek – de nem minden évben. Bakonykúti mögött, feketefenyős erdőben szintén megtelepedett egyes években vércsepár. A Baglyas-hegy nyugati oldalában, az itteni Hideg-völgy szikláin szintén sok éven át figyeltem meg fészkelésüket. Kisgyón ma már elhagyott bányájánál, Mecsérspusztával (az új térkép szerint Mecsér „telep”-pel) szemben, fasorban szintén volt vércsefészkelés. Balinka előtt a Gaja partján jegenyenyárfasor húzódtott (sok fát kivágtak legutóbb), kiváló fészkelési lehetőségekkel vörösvércséknek. Itt a Gaja partján lévő egyik vízimalom meg két betonhíd közelében meredek falú kőbánya évtizedeken át adott otthont vörösvércse-párnak (sajnos, pár év óta már ide sem tértek vissza). Végül Mórtól délre a Töröspusztá, Körmendpuszta környéki fasorok, sokszor az akácok évente visszatérően új meg új szarka- és varjúfészkekkel, május elejétől azután általában egy-egy vörösvércsepárnak is otthont adtak.

Váltakozva 14–18 vörösvércsepár fészkelését lehetett megfigyelni rendszeresen az elmúlt évtizedekben a Keleti-Bakony szegélyén, a ligetes-fasoros részekben, meg egy-két kőbányában, sziklafalon (nem értékelve most itt a már a Sár-rétekhez tartozó Gusztuspusztát a fűzfásorral, a Szerencseke-

1. ábra: Fehér pelyhes vörös vércsék (kb. egy–máskét hetesek)
Abb. 1: Weiss gefleckte Turmfalken (etwa 1–1,5 Wochen alt)

2. ábra: Vörös vércsek (Falko tinnunculus) akácokban
Abb. 2: Turmfalken (Falco tinnunculus L.) in Akazien

3. ábra: Jellegzetes tollrajzolatu vörös vércse
Abb. 3: Turmfalke mit einer charakteristischen Federzeichnung

rék-erdőt és közvetlen környékét a nyárfasorokkal.). A legutóbbi két évtizedben többször volt enyhe, hó nélküli tél ezen a tájon is, ami többek között azt eredményezte, hogy már márciustól a vizsgált kelet-bakonyi területünkön is „szitáltak” a levegőben számos fészkelőhelyükön, a ligetes, a mezős facsoportoknál a vörösvércsepárok egyes példányai. Április végénél – május elejénél előbb ezen a vidékünkön nincsenek tojásaik. Az elfoglalt szürkevarjú- vagy szarkafészkeket egyáltalában nem tatarozzák, semmiféle gallyhordásukat, esetleges fészkebélelésüket nem tudtam észlelni. Sziklára meg fűzfaágcsomokdúba sem visznek fészkeanyagot. Említésre méltó – dunántúli kiemelhető érdekességként –, hogy a Bakony közeli Sárszentmihálynál, már bent a Sár-rét szívében, a fészkelőterületük a múltban ligeterdei kapcsolattal érintkezett az (időszakosan ugyan) idáig hatolt kékvércsekével!

A vörösvércsek tavaszi érkezéséről

A régebben megszokott kemény teleken – a negyvenes évek második felében, az ötvenes évek elején például – amikor megérkezett a hó, a vércsénk már a melegebb földközti-tengeri, kis-ázsiai régiókban jártak. Enyhébb, hó nélküli teleken viszont, a kevésbé szeles erdőségeken – erdőfoltokban át is teletek néha, egyes példányok. A szokványos teleken már a „revier”-jeikben, a területeiken szoktak tartózkodni március–áprilisban – bár még messzebbre is el-elkóborolva, vadászgatva. A kora tavaszi hónapok hőmérsékletétől, a napfényes órák időtartamától, a csapadékviszonyoktól függően látnak fészkeléshez, rendszerint már a késő tavaszi hónapokban (májusba nyúlóan).

Fészkelésük – táplálkozásuk

A magas hangú, de mégis lágyan hangzó vércsevijjogás: „kli-kli-kli-kli” hangutánzó szótagokkal megközelítően jellemelve – a vadászterületeiken elsősorban a kiválasztott varjú- vagy szarkafészkes fa, errefelé ritkábban az ágcsomkodú vagy a sziklafal, kőbánya közelében hallatszik.

A levegőben, a fakoronák fölött gyakran fordulnak széllal szembe és lebegnek szitálva egyhelyben, lefelé figyelve. Közben siklásokkal váltogatott gyors szárnycsapásokkal repülnek előre. Meglehetősen szép, sűrű vörös barnán rajzolt tojásaikat mintegy négy hétig ülnek (NAGY JENŐ).

A tömött tollas-fehéren pelyhes fiókáiknak kezdetben főként nagy testű rovarokat, majd gyíkokat, olykor csupasz testű – ritkábban már tollas – még tokos énekesmadár-fiókákat hoznak, melyeket legtöbbször a földön lévő fészkekből szednek fel. Négy-öt hétig tart a vörösvércsénél a fészkeikben a fiókák táplálása, a „felnevelésük”. Érdekes megfigyelésekhez jutunk, ha alkalmas fészkekben – pl. feketefenyő-erdőfoltban, jó leszejtekhelyes szomszéd fenyőkkel – kitartóan vizsgáljuk a hordott vércsetáplálék összetételét: kiemelhető a meglehetősen sok nagyobb rovar és ezek leggyakrabban a földön zsákmányolt rovarok. Tücsköt, lótetűt, ganajtúró bogarakat, futrinkát, csikbogarakat, olykor sáskát is, cserebogarakat, sőt nagyobb testű hernyókat is megfigyelhetünk. Néhány, inkább a mezőszegélyi fészkelőhelyeken gyíkokat is láthatunk olykor. A mi kelet-bakonyi tájainkon is sok volt a mezei egér. NAGY JENŐ adatai szerint a késő tavaszi hónapokban az egerek aránya elérheti a 80% körüli értéket is.

Az áttelelni is megpróbáló vörösvércsek a hidegebb hónapokban aztán inkább ráfanyalodnak a kisebb termetű énekesmadarakra: a verebekre, sármányokra, a búhospacsirtára.

Egyes adatok szerint a Földközi-tenger melléki tájakon még inkább rovarévők a vörösvércsék.

*Vonulások, kelet-bakonyi mozgásaik
nagyobb területen*

Áttelelési kísérleteik mellett olykor alapvetően vonulók a kis ragadozómadaraink. Jelenleg a hazánkban egy-két helyen (pl. Óhat-Pusztakócs) az egyes években akár százas állományban is fészkelő kékvércsék mellett a vörösvércsék tekinthetők szinte a legelterjedtebb, összességükben mindenholnán értékelve a számukat, a legnépesebb létszámban, szétszórtan megtelepedett ragadozómadarunknak (a kékvércséknek itt-ott, nékik alkalmas helyen csak a telepszámuk jelentős).

A Keleti-Bakonyban, az évtizedeken át kutatott területeimen – más-más biotópokban – közel egyforma gyakorisággal fordulnak elő jelenleg a fészkelő vörösvércsék az egerészölyvekkel (eltekintve az átvonulóktól!). A vércsékkel szemben azonban ilyeink a zárt lombdők fészkelői.

Figyelemre méltó, hogy napjainkra – reméljük, csak átmenetileg – vércsék a kelet-bakonyi kőbányákat, sziklákat elhagyták, előfordulásuk, mozgásaik a Bakony-szegély rétekekkel, ligetes erdőfoltokkal tarkított tájaira koncentrálnak. Ezeken ők a jellegzetes ragadozómadarak.

Másfél-két évtized óta legtöbbször csak kettő, ritkán három fiókát nevelnek, – pedig olykor öt tojásuk is van. A fiókák kirepülése leginkább június második felére esik.

Meleg időjárás esetén még szeptemberben is – lényegesen nagyobb körzetben ugyan – a területeiken mozognak. Kisebb létszámban későbbre maradók is akadnak. Októbertől átvonulókkal is találkozhatunk már. Ezeket a szlovák, a lengyel tájakról ide húzódtaknak tartom. Az áttelelést megpróbálók közülük is kikerülhetnek. Nem sikerült eddig gyűrűzésekkel tisztázni, hova vándorolnak az itt kikelt vörösvércsék.

A madárvédelmi törvényünk, majd a természetvédelmi törvény a megfelelő intézkedéseivel – az általuk biztosított teljes védelem éppen időben adta meg és biztosítja végre vörösvércséknek is a megbízható védelmet és biztonságot, főként a régen oly félelmetes alkalmi lövöldözők, a hétvégi puskások gyilkolásától. Az egy helyben lebegve szitáló, kedves és viszonylag szelíd, kis termetű ragadozómadarunk könnyű préda volt, és a bántalmazásuk semmiképpen sem fért össze természetet szerető és megbecsülő ember, ráadásul vadász magatartásával!

A jelenlegi állomány megőrzése, a fészkelési és táplálkozási biotópok, az areálok védelmének a biztosítása Bakonyunkban is minden természetkedvelőnek, természetvédőnek alapvető kötelessége.

BREHM, A. E.–VÖNÖCZKY–SCHENK, J. (1925): Az állatok világa – Madarak – Budapest, Gutenberg.

KEVE, A. (1960): Nomenclator Avium Hungariae – Budapest, Madártani Intézet.

NAGY, J. (1943): Európa ragadozó madarai. Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület.

PÁTKAI, I. (1947): Ragadozó madaraink. Budapest, Nimród.

PETERSON, R.–MOUNTFORT, G.–HOLLOM, P. A. D.–TILDY, Z. (1969): Európa madarai. Budapest, Gondolat.

TAPFER, D. (1966): A Keleti-Bakony madárvilága. Die Vogelwelt des Ost-Bakony Gebirge. – Veszprém, Bakonyi Múzeum.

59/1954. (IX. 9) M. T. sz. Madárvédelmi Törvény

12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. Rendelet, mint Végrehajtási Utasítás a természetvédelemről.

DIE TURMFALKE (FALCO TINNUNCULUS L.) IM OST-BAKONY-GEBIRGE

Verfasser überblickt vom Jahre 1944 bis zum Jahre 1979 im Ost-Bakony-Gebirge auf einem etwa 900 km² grossen Gebiet das regelmässige Vorkommen, Horsten der Turmfalken (*Falco tinnunculus* L.).

Am Rande des Ost-Bakony-Gebirges, auf den landwirtschaftlichen Gebieten, in den lichten Auen, Waldflecken der Fischteiche, in Alleen, weiterhin in 1–2 Steingruben, Felsenwänden nisteten jährlich abwechselnd 14–16 (manchmal 18) Turmfalken-Paare (aber nie in Kolonien, nicht einmal 2 Paare zusammen oder in enger Nachbarschaft miteinander!) in der Umgebung folgender Ortschaften: Bodajk – Fehérvárcsurgó – Iszcaszentgyörgy – Inota – Bakonykúti – Dültfáspuszta – Kisgyón – Balinka – Töröspuszta (und hier gelangt man nach einem grossen Kreis wieder in die Umgebung von Bodajk).

Zum Horsten werden-wurden meistens die verlassenenen Nester der Nebelkrähe und Elster benutzt, an Felsenwänden (an 2 Orten) – einsam. Die grosseren Aststumpfe der Wiesen-Wiedenalleen wurden ebenfalls benutzt. Jahrzehnte hindurch kam je ein Paar der Turmfalken zu einem bestimmten Schwarzkieferwaldfleck von kleinerem Ausmass zurück.

In den letzten anderthalb-zwei Jahrzehnten wurden in den einzelnen Nestern nur selten mehr als 2 Jungen aufgezogen.

Als Nahrung findet man bei den Nestern in erster Linie

Feldmäuse – im Durchschnitt mit 70–80%. Oft erbeuteten sie auch noch Insekten von grossem Körpermass, stellenweise auch Eidechsen.

Selten – vorwiegend im letzten anderthalb Jarzehnt – kam es vor, dass während einiger sehr milden Winter einige Exemplare zu überwintern probierten, da raubten sie sich vorwiegend in den ungünstigen Monaten auch kleinere, sich in Bodennähe bewegende Singvögel (z. B. aus den hier als Wintergäste vorkommenden Birkenzeisig-Scharen und von den stellenweise sich in grossen Gruppen bewegenden Haus- und Feldspatzen).

An der äusseren Grenze des durch Jahrzehnte hindurch beobachteten Gebietes in dem schon als Ebene (Sárrétek!) geltenden Eschenbaum-Eichen-Schwarzkiefer-Waldflecken nisteten zwar nur Jahre hindurch, aber nebeneinander ein Turmfalkenpaar mit zwei (!) Rotfussfalken Paaren, was in den Transdanubischen Gebieten, „in der Mitte Pannoniens in Ungarn“ eine alleinstehende Erscheinung war.

A szerző címe (Anschrift des Verfassers):
Dr. TAPFER Dezső
H-1111 Budapest
Irínyi J. u. 47.